

Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για την ισότητα

Με ιδιαίτερη προσοχή στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, τη νομική του αξία και το ζήτημα του οριζόντιου άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 21 στη νομολογία του ΔΕΕ

ERA, Σεμινάριο για δικαστές και εισαγγελείς - Θεσσαλονίκη, 23.11.2023

Δημήτριος Γ. Γούλας | Δικηγόρος, Δ.Ν. | dg@goulas-law.com

1

Διάγραμμα εισήγησης

- I) Η έννοια της απαγόρευσης των διακρίσεων
- II) Οι πηγές του ευρωπαϊκού νομικού πλαισίου για την ισότητα
- III) Το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο
- IV) Οι Οδηγίες 2000/43 και 2000/78
- V) Ο Ρόλος του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

2

I) Η έννοια της απαγόρευσης των διακρίσεων

- **Γενική αρχή της ισότητας**
 - Όμοια μεταχείριση των ομοίων και ανόμοια των ανομοίων
 - Απαγόρευση αυθαίρετων διαφοροποιήσεων
 - Διανεμητική δικαιοσύνη
- **Απαγόρευση των διακρίσεων**
 - Απαγόρευση λιγότερο ευνοϊκής μεταχείρισης εξαιτίας ορισμένων προστατευόμενων γνωρισμάτων
 - Π.χ. φύλο, φυλετική καταγωγή, θρησκεία, σεξουαλικός προσανατολισμός, αναπηρία
 - Συστήματα ενδεικτικής ή αποκλειστικής απαρίθμησης των γνωρισμάτων («ανοικτή» ή «κλειστή» λίστα)
 - Ισότητα + αξιοπρέπεια
 - Δυνατότητα δικαιολόγησης για ορισμένους αντικειμενικούς λόγους

3

I) Η έννοια της απαγόρευσης των διακρίσεων

Διακριτές περιπτώσεις:

- **Απαγόρευση διακρίσεων λόγω ιθαγένειας**
 - Απόρροια της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων (άρθρα 18 + 45 ΣΛΕΕ)
- **Απαγόρευση διακρίσεων λόγω του είδους της σύμβασης εργασίας**
 - Μέτρο προστασίας των απασχολούμενων με ατυπικές εργασιακές σχέσεις
 - π.χ. συμβάσεις ορισμένου χρόνου, μερικής απασχόλησης κ.λπ.
- **Απαγόρευση διακρίσεων λόγω της άσκησης δικαιωμάτων ενωσιακού δικαίου**
 - Απαγόρευση δυσμενούς μεταχείρισης ως αντίποινα
 - π.χ. άρθρο 12 Οδηγίας 2022/2041, άρθρο 14 Οδηγίας 2019/1158, άρθρο 17 Οδηγίας 2019/1152

4

II) Οι πηγές του ευρωπαϊκού νομικού πλαισίου για την απαγόρευση των διακρίσεων

Ποικιλία πηγών

1. Εθνικό δίκαιο

2. Ενωσιακό δίκαιο

3. Διεθνές δίκαιο

- Ο.Η.Ε.
 - Π.χ. Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (U.N.C.R.P.D.)
- Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
 - Π.χ. Δ.Σ.Ε. Νο. 111
- Συμβούλιο της Ευρώπης
 - ΕΣΔΑ (άρθρο 14 + 12^ο πρόσθετο πρωτόκολλο)
 - (Αναθεωρημένος) Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

5

II) Οι πηγές του ευρωπαϊκού νομικού πλαισίου για την απαγόρευση των διακρίσεων

Ποικιλία πηγών

- Π.χ. Ε.Δ.Δ.Α., *I.B. κατά Ελλάδας* (αρ. προσφ. 552/10)
 - Διάκριση λόγω ασυμπτωματικού HIV => Παραβίαση άρθρων 8 + 14 ΕΣΔΑ
 - Επίσης: άμεση διάκριση λόγω αναπηρίας (Οδηγία 2000/78)
 - BAG, 19.12.2013 - 6 AZR 190/12.
- Ε.Δ.Δ.Α., *Eweida κλπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (αρ. προσφ. 48420/10)
 - Διάκριση λόγω θρησκευτικών συμβόλων => Παραβίαση άρθρου 9 ΕΣΔΑ
 - Επίσης: άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω θρησκείας (Οδηγία 2000/78)
 - ΔΕΕ C-157/15, *G4S Secure Solutions*
- Ε.Ε.Κ.Δ., *ΓΕΝΟΠ/ΔΕΗ και ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδας* (αρ. προσφ. 66/2011)
 - Διάκριση λόγω ηλικίας => Άρθρο 4(1) + Προοίμιο Ε.Κ.Χ.
 - Επίσης: άμεση διάκριση λόγω ηλικίας (Οδηγία 2000/78)
 - ΔΕΕ C-143/16, *Abercrombie & Fitch Italia*

6

III) Το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο

- **Συνθήκες**
 - Άρθρα 2 και 3(3) ΣΕΕ
 - Άρθρο 10 ΣΛΕΕ
 - Άρθρο 19 ΣΛΕΕ
 - αρμοδιότητα κανονιστικής δράσης της Ένωσης
 - Για 7 περιοριστικώς απαριθμούμενα χαρακτηριστικά διάκρισης (κλειστή λίστα)
- **Γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου**
 - Γενική αρχή απαγόρευσης των διακρίσεων
 - ΔΕΚ C-144/04, *Mangold*, σκ. 75-77
- **Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων**
 - Άρθρο 21(1)
 - Λοιπά άρθρα: 20 (ισότητα), 26 (αναπηρία) κ.λπ.

7

IV) Οι Οδηγίες 2000/43 και 2000/78

Οδηγία 2000/43

- 2 περιοριστικώς απαριθμούμενα γνωρίσματα διάκρισης
 1. Φυλετική καταγωγή
 2. Εθνική καταγωγή
 - Δεν επιτρέπεται ερμηνευτική διεύρυνση
π.χ. Δ.Ε.Ε. C-571/10, *Kamberaj* => Όχι οι διακρίσεις λόγω ιθαγένειας τρίτης χώρας
- Μορφές διάκρισης:
 1. Άμεση διάκριση, 2. Έμμεση διάκριση, 3. Παρενόχληση, 4. Εντολή για διάκριση
- Δυνατότητες δικαιολόγησης άμεση διάκρισης:
 - Άρθρο 4: Ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση
 - Άρθρο 5: Θετική δράση
- Ισχύς στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα

8

IV) Οι Οδηγίες 2000/43 και 2000/78

Οδηγία 2000/78

- **4 περιοριστικώς απαριθμούμενα γνωρίσματα διάκρισης**
 1. Θρησκεία ή Πεποιθήσεις, 2. Ειδικές ανάγκες (αναπηρία), 3. Ηλικία, 4. Γενετήσιος (σεξουαλικός) προσανατολισμός
 - Δεν επιτρέπεται ερμηνευτική διεύρυνση
π.χ. Δ.Ε.Κ. C-13/05, *Chacón Navas* => όχι οι διακρίσεις λόγω ασθένειας
- **Μορφές διάκρισης:**
 1. Άμεση διάκριση, 2. Έμμεση διάκριση, 3. Παρενόχληση, 4. Εντολή για διάκριση
- **Δυνατότητες δικαιολόγησης άμεση διαφορετικής μεταχείρισης:**
 - Άρθρο 2(5): αναγκαία μέτρα για την ασφάλεια, προστασία της τάξης, της υγείας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων
 - Άρθρο 4(1): Ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση
 - Άρθρο 4(2): Επαγγελματική απαίτηση ειδικά έναντι εκκλησιών και οργανώσεων με δεοντολογία που εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις
 - Άρθρο 6(1): Ειδική δικαιολογητική βάση για διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας
 - Άρθρο 7: Θετική δράση και ειδικά μέτρα υπέρ ατόμων με αναπηρία
- **Ισχύς στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα**
 - Άρθρο 3(4): Δυνατότητα εξαιρέσεων των ενόπλων δυνάμεων για διαφορετική μεταχείριση λόγω αναπηρίας ή ηλικίας

IV) Οι Οδηγίες 2000/43 και 2000/78

Πεδίο εφαρμογής	Οδηγία 2000/43	Οδηγία 2000/78
Απασχόληση, αυτοαπασχόληση, εργασία, επαγγελματική κατάρτιση, συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις	✓	✓
Κοινωνική προστασία	✓	✗
Κοινωνικές παροχές	✓	✗
Εκπαίδευση	✓	✗
Πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες που είναι διαθέσιμα στο ευρύ κοινό	✓	✗

V) Ο Ρόλος του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Άρθρο 21(1) ΧΘΔ:

- Ανοικτή λίστα προστατευόμενων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων
 - «ιδίως λόγω...»
 - Ενδεικτική απαρίθμηση 18 προστατευόμενων χαρακτηριστικών
- Άρθρο 51 ΧΘΔ: Περιορισμένο πεδίο εφαρμογής
 - Δεσμεύει τα όργανα της Ένωσης χωρίς περιορισμούς
 - Δεσμεύει τα κράτη μέλη, **όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης**
 - ΔΕΕ C-617/10, *Åkerberg Fransson*, σκ. 17
 - π.χ. ΔΕΕ C-258/14, *Florescu*, σκ. 48
 - **Δεν διευρύνει** το πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου
 - π.χ. ΔΕΕ C-301/21, *Curtea de Apel Alba Iulia κ.λπ.*, σκ. 72-78
 - π.χ. ΔΕΕ C-94/20, *Land Oberösterreich*, σκ. 59-62

Άρθρο 21(2) ΧΘΔ:

- Αφορά τις διακρίσεις λόγω ιθαγένειας

11

V) Ο Ρόλος του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Δυνατότητες προστασίας του **ιδιώτη** επί εσφαλμένης μεταφοράς των **Οδηγιών**:

1. Σύμφωνη προς τις Οδηγίες **ερμηνεία** του εθνικού δικαίου
 - ΔΕΕ C-817/19, *Ligue des droits humains*, σκ. 86
 - Όριο η **contra legem** ερμηνεία (ΔΕΕ C-176/12, *Association de médiation sociale*, σκ. 38-39)
2. **Άμεσο αποτέλεσμα** των Οδηγιών
 - Προϋποθέτει διάταξη αρκούντως σαφή, ακριβή και απαλλαγμένη αιρέσεων
 - **Κάθετο** άμεσο αποτέλεσμα => υποχρεώσεις εις βάρος του **κράτους**
 - **Οριζόντιο** άμεσο αποτέλεσμα => υποχρεώσεις εις βάρος άλλου **ιδιώτη**
 - ! Πάγια νομολογία του ΔΕΕ: οι Οδηγίες **δεν** αναπτύσσουν **οριζόντιο** άμεσο αποτέλεσμα (ΔΕΕ C-573/17, *Popławski*, σκ. 65-66)
3. Λοιπές δυνατότητες:
 - Αξίωση **αποζημίωσης** κατά του κράτους ενώπιον εθνικού δικαστηρίου (ΔΕΚ C-6/90, *Francovich*)
 - Διαδικασία **επί παραβάσει** κατά του κράτους μέλους (άρθρο 258 ΣΛΕΕ)

12

V) Ο Ρόλος του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Δυνατότητες ανάπτυξης οριζόντιου άμεσου αποτελέσματος

1. Απαγόρευση των διακρίσεων ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης
 - Κοινές συνταγματικές παραδόσεις
 - Η Οδηγία απλώς εξειδικεύει την αρχή αυτή
 - ΔΕΚ C-144/04, *Mangold*, σκ. 74-76
 - ΔΕΚ C-555/07, *Kücükdeveci*, σκ. 21-22, 50
2. Άρθρο 21(1) ΧΘΔ
 - Κατοχυρώνει ρητώς τη γενική αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων
 - Όμοια με τις διατάξεις των ιδρυτικών Συνθηκών περί απαγόρευσης διακρίσεων (π.χ. ΔΕΚ 43/75, *Defrenne*)
 - ΔΕΕ C-414/16, *Egenberger*, σκ. 75-77

13

V) Ο Ρόλος του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Συνέπειες οριζόντιου άμεσου αποτελέσματος

1. Ανεφάρμοστη η αντίθετη διάταξη του εθνικού δικαίου:
 - π.χ. ΔΕΕ C 414/16, *Egenberger*, σκ. 79
 2. Γέννηση δικαιωμάτων υπέρ του ιδιώτη:
 - π.χ. ΔΕΕ C 193/17, *Cresco Investigation*, σκ. 78-81
 - π.χ. ΔΕΕ C-684/16, *Max-Planck-Gesellschaft*, σκ. 74-79
- **Δεν** αναπτύσσονται **όλες** οι διατάξεις του Χάρτη άμεσο αποτέλεσμα:
 - π.χ. ΔΕΕ C-569/16 και C-570/16, *Bauer*, σκ. 90-91 => **ναι** το άρθρο 31(2) ΧΘΔ
 - π.χ. ΔΕΕ C-176/12, *Association de médiation sociale*, σκ. 38-39 => **όχι** το άρθρο 27 ΧΘΔ
 - Άρθρο 20 ΧΘΔ; Βλ. Προτάσεις ΓΕ Pitruzzella, C-715/20, X, σημ. 86.

14

V) Ο Ρόλος του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο ως περιορισμός του άρθρου 21(1) ΧΘΔ

- Άλλες πράξεις του παράγωγου δικαίου της Ένωσης που περιορίζουν το άρθρο 21(1) ΧΘΔ
 - π.χ. ΔΕΕ C-528/13, *Léger*, σκ. 46-51
 - π.χ. ΔΕΕ C-190/16, *Fries*, σκ. 73-78
 - π.χ. ΔΕΕ C 356/12, *Glatzel*, σκ. 47, 49

Οι Οδηγίες 2000/43 και 2000/78 ως περιορισμός άλλων διατάξεων του ΧΘΔ

- Άρθρο 11 ΧΘΔ (ελευθερία της έκφρασης)
 - ΔΕΕ C-507/18, *Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI*
- Άρθρο 16 ΧΘΔ (επιχειρηματική ελευθερία, συμβατική ελευθερία)
 - ΔΕΕ C-356/21, *J.K.*, σκ. 74-78

Κρίσιμη η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας (52 παρ. 1 ΧΘΔ):

Δημήτρης Γούλας, Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για την ισότητα

15

15

Ευχαριστώ για την
προσοχή σας

Δημήτρης Γούλας (dg@goulas-law.com)

16